

بررسی تأثیر بازی بر تقویت پیوند والد-فرزندی

فاطمه حیدری^۱

چکیده

بازی نقش اساسی در رشد همه‌جانبه کودکان دارد و به‌عنوان ابزاری مؤثر در تقویت پیوند والد-فرزندی شناخته می‌شود. این مقاله با بررسی تأثیرات بازی بر رشد عاطفی، اجتماعی و شناختی کودکان نشان می‌دهد که بازی نه‌تنها موجب تخلیه انرژی و یادگیری مهارت‌های زندگی می‌شود، بلکه به کودکان کمک می‌کند تا احساسات خود را مدیریت کنند، ارزش‌های اخلاقی را بیاموزند و اعتمادبه‌نفس خود را افزایش دهند. از منظر دینی و روان‌شناسی، مشارکت والدین در بازی‌های کودکان، رابطه عاطفی را عمیق‌تر کرده و زمینه‌ساز کاهش آسیب‌های اجتماعی و روانی در آینده می‌شود. بازی‌های مشترک والدین و کودکان، همچون بازی‌های قاعده‌مند یا تخیلی، به‌عنوان پُل ارتباطی عمل می‌کنند و فرصتی برای آموزش غیرمستقیم مهارت‌های اجتماعی و دینی فراهم می‌سازند. نمونه‌های تاریخی از سیره معصومان علیهم‌السلام نیز بر اهمیت بازی و همراهی والدین تأکید دارند. این مقاله با ارائه راهکارهای عملی مانند همراهی فعال، احترام به انتخاب کودک و تشویق صادقانه، به والدین و مربیان کمک می‌کند تا با استفاده از بازی، رابطه‌ای صمیمی و مؤثر با کودکان برقرار کنند. در نهایت، بازی نه‌تنها یک سرگرمی، بلکه وظیفه‌ای تربیتی و راهی برای پرورش نسلی سالم و متعادل است.

کلیدواژه: بازی، تربیت، رابطه عاطفی، والدین، کودک.

^۱fateme.hedari7995@gmail.com سطح دو حوزه علمیه حضرت زینب سلام الله علیها

مقدمه

بدون تردید، هر خانواده‌ای برای تربیت فرزند خود دغدغه‌هایی دارد و همواره به دنبال راهکارهای مناسب و مؤثر است. در این میان، تعالیم اسلامی راهکارهای ارزشمندی را برای بهبود رابطه والدین با کودکان ارائه می‌دهد. این مقاله به بررسی نقش بازی به‌عنوان یکی از راهکارهای مؤثر در تقویت رابطه والدین و فرزندان می‌پردازد. بازی، علاوه بر ایجاد فضایی شاد و پرنشاط، آثار عمیقی بر رابطه عاطفی بین والدین و کودک دارد. از جمله این آثار می‌توان به رشد عاطفی و اجتماعی کودک، تأمین نیاز به تفریح، تقویت خودباوری و اعتمادبه‌نفس، رعایت قوانین شهروندی، افزایش حرف‌شنوی کودک، تشخیص اختلالات کودک حین بازی و آموزش ارزش‌های خانوادگی اشاره کرد.

اهمیت این تحقیق از آن جهت است که طبق مشاهدات فردی در سطح جامعه و خانواده، در دنیای امروز به‌دلیل مشغله‌های کاری و زندگی شهری، والدین زمان کمتری را به تعامل با فرزندان خود اختصاص می‌دهند. این مسئله می‌تواند به تضعیف رابطه عاطفی بین والدین و فرزندان منجر شود. بازی کردن با کودک به‌عنوان یک راهکار ساده و عملی می‌تواند این خلأ را پر کند و رابطه عاطفی را تقویت نماید. تحقیقات نشان می‌دهد کودکانی که رابطه قوی‌تری با والدین خود دارند، کمتر در معرض آسیب‌های اجتماعی مانند اعتیاد، انزوا و مشکلات روانی قرار می‌گیرند. بنابراین، بازی کردن با کودک نه‌تنها یک فعالیت سرگرم‌کننده، بلکه یک وظیفه تربیتی و اخلاقی است. با توجه به اهمیت این موضوع، این مقاله به بررسی نقش بازی در تقویت رابطه والدین و فرزندان از منظر علوم دینی، روان‌شناسی و کاربردهای عملی می‌پردازد. امید است که این پژوهش بتواند راهکارهایی کاربردی برای والدین و مربیان ارائه دهد و گامی مؤثر در جهت بهبود رابطه آن‌ها با فرزندان باشد.

بررسی منابع مرتبط

کتاب «تربیت کودک در اسلام» نوشته دکتر علی قائمی (انتشارات امیری) به بررسی اصول تربیت کودک از منظر اسلام می‌پردازد و در بخش‌هایی از آن به نقش بازی و تعامل والدین با کودکان اشاره شده است. این پژوهش به‌صورت مختصر و مفید، نقش بازی را در تقویت رابطه والدین و کودک بررسی می‌کند.

همچنین، کتاب «بازی و نقش آن در تربیت کودک» نوشته دکتر زهرا بازرگان (انتشارات دانشگاه تهران) به نقش بازی در تربیت کودک و تقویت رابطه عاطفی بین والدین و فرزندان می‌پردازد. در این مقاله، ابعاد دیگری از نقش بازی نیز مورد بررسی قرار می‌گیرد.

مقاله «نقش بازی در رشد اجتماعی و عاطفی کودکان» نوشته دکتر محمود گلزاری (۱۳۹۵) به بررسی نقش بازی در رشد اجتماعی و عاطفی کودکان و تأثیر آن بر رابطه والدین و فرزندان می‌پردازد. این پژوهش به‌طور خاص، نقش بازی در تقویت رابطه والدین با کودک را تحلیل می‌کند.

مقاله "بازی و تربیت دینی کودکان" از دکتر سیدمحمدحسین رضوی در سال ۱۳۹۷ به بررسی نقش بازی در انتقال ارزش‌های دینی به کودکان می‌پردازد. در این پژوهش، به صورت جزئی‌تر به رابطه والدین با کودک و آموزش ارزش‌ها در قالب بازی پرداخته شده است.

پایان‌نامه‌ی "نقش بازی در تربیت اخلاقی کودکان از دیدگاه اسلام" اثر مریم حسینی (۱۳۹۵) به بررسی نقش بازی در تربیت اخلاقی کودکان و تقویت رابطه والدین با آن‌ها از منظر اسلامی پرداخته است. این مقاله به‌صورت مختصر به بررسی نقش بازی در رابطه والد-فرزند می‌پردازد.

پایان‌نامه‌ی "بررسی تأثیر بازی بر رشد شناختی و عاطفی کودکان پیش‌دبستانی" از سارا محمدی (۱۳۹۷) تأثیر بازی بر رشد شناختی و عاطفی کودکان را مورد بررسی قرار داده است. در این مقاله، نقش بازی در بهبود رابطه والدین و فرزندان تبیین شده است.

1. "رشد عاطفی: رویکردی برای بهبود رابطه والدین و فرزند"

کودک در بازی، عواطف و احساسات خود را به عروسک یا افرادی که در بازی با او مشارکت می‌کنند، نشان می‌دهد. او ترس‌ها و تردیدهای خود را بیرون می‌ریزد، محبت کردن را تمرین می‌کند و مورد محبت واقع می‌شود. همچنین می‌آموزد که گاهی باید محبت کرد و گاهی باید غضب نمود. کودک در بازی گاه می‌خندد و گاه می‌گرید و از این طریق به تعادل عاطفی دست می‌یابد¹

الف) تقویت خودباوری و اعتماد به نفس کودک در تعاملات بازی محور با والدین

راه‌های مختلفی برای ابراز محبت به کودکان وجود دارد؛ اما نکته‌ی حائز اهمیت آن است که بدون بازی کردن با کودک و فراهم آوردن زمینه‌ی بازی برای او، دیگر روش‌های ابراز محبت کارایی لازم را نخواهند داشت. خودباوری و اعتماد به نفس از جمله ویژگی‌های اساسی هستند که به کودک کمک می‌کنند تا در مواجهه با چالش‌های

¹ منظور از بازی با کودک آن است که والدین هم بازی او شوند و مقصود از فراهم کردن زمینه بازی برای کودک هم آن است که در زمانی که پدر و مادر همبازی کودکشان نیستند نه تنها نباید مانع بازی او شوند بلکه باید زمینه بازی را برای او فراهم کنند مثلاً بردن کودک به جایی که با همسالانش در ارتباط باشد. در کل در این مقاله منظور از بازی همبازی شدن کودک و والدین است و به بیان اثار این مورد پرداخته شده البته که زیاده روی در این مورد آسیب‌هایی به دنبال دارد و باید زمینه برای بازی کردن کودک به صورت مستقل همچنین بازی با گروه همسالان هم فراهم شود.

زندگی، توانایی تصمیم‌گیری و حل مسئله داشته باشد. کودکانی که از خودباوری و اعتماد به نفس بالایی برخوردارند، معمولاً در روابط اجتماعی موفق‌تر عمل کرده و بهتر می‌توانند با دیگران تعامل کنند. بازی به عنوان ابزاری طبیعی و جذاب، می‌تواند به کودک کمک کند تا این ویژگی‌ها را در خود تقویت نماید.

همان‌گونه که پیامبر اکرم صلی‌الله‌علیه‌وآله‌وسلم علاوه بر تشویق فرزندان خویش به بازی، خود نیز در بازی با آن‌ها شرکت می‌کرد و با ایشان به بازی می‌پرداخت. نقل شده است که پیامبر صلی‌الله‌علیه‌وآله‌وسلم، حسن علیه‌السلام و حسین علیه‌السلام را بر پشت خویش سوار می‌کرد؛ حسن علیه‌السلام را در سمت راست و حسین علیه‌السلام را در سمت چپ می‌گذاشت و راه می‌رفت و می‌فرمود: «چه شتر خوبی دارید و شما چه سواران خوبی هستید! پدرتان از شما هم بهتر است.»^۱ از این گفتار پیامبر صلی‌الله‌علیه‌وآله‌وسلم مشخص می‌شود که ایشان علاوه بر بازی کردن با کودکان، در حین بازی، حس خودارزشمندی و اعتماد به نفس را نیز به آن‌ها القا می‌کردند. کودکان و نوجوانان از بازی لذت می‌برند و از این طریق، ضمن آشنایی بیشتر با جهانی که در آن زندگی می‌کنند، رشد می‌یابند و در عین حال، فرصت‌های مناسبی برای بیان احساسات و عواطف خود می‌یابند.

همبازی شدن والدین و بزرگترها با آنان، در ایجاد خودباوری در وجودشان نقش مهمی ایفا می‌کند.^۲ کودک به هنگام بازی به استدلال می‌پردازد قضاوت میکند به حل مسایل می‌پردازد و نهایتاً از فعالیتهای خود نتیجه‌گیری میکند این فعالیتهای او کمک میکند تا در آینده بتواند متکی به نفس مستقل و در حل مشکلات توانمند باشد.^۳

هنگامی که والدین با کودک خود بازی می‌کنند، این فرصت را به او می‌دهند تا در کنار آن‌ها احساس امنیت کند و با تشویق و حمایت والدین، به توانایی‌های خود اعتماد پیدا نماید. برای مثال، وقتی کودک در یک بازی ساده موفق می‌شود و والدین او را تشویق می‌کنند، این تجربه موفقیت‌آمیز به او کمک می‌کند تا خود را باور کند و اعتماد به نفسش افزایش یابد.

ب) "بازی مشترک والد-فرزند به عنوان بستری برای تمرین تنظیم هیجان در کودکان"

بازی، بهترین وسیله برای رشد و شکوفایی احساسات و مناسب‌ترین راه برای پرورش عواطف کودک است. در حین بازی است که او کیفیت بروز عواطف، کنترل و ارضای مناسب آن‌ها را می‌آموزد. هرچند کودک میان واقعیت و بازی تفاوتی قائل نیست، اما صداقت او در بازی کاملاً مشهود است. احساس‌ها، تشویق‌ها و اضطراب‌های کودک در خلال بازی، همگی حقیقی و اصیل هستند.^۴

^۱ مجلسی، بحار الانوار، ج ۴۳، ص ۲۸۵

^۲ تنه کار، محروم کردن فرزندان از بازی یک ظلم بزرگ است، ص ۵۰

^۳ مصلحی، رشد و آموزش کودکان، ص ۷۷

^۴ غلامی، آشنایی با مفاهیم مهارت‌هایمربی قرآن، ص ۸۳

نمونه‌ای از بازی پیامبر اکرم صلی‌الله‌علیه‌وآله‌وسلم با کودکان:

روزی پیامبر اکرم صلی‌الله‌علیه‌وآله‌وسلم برای اقامه‌ی نماز عازم مسجد بودند که در راه با گروهی از کودکان مواجه شدند که مشغول بازی بودند. کودکان با دیدن پیامبر صلی‌الله‌علیه‌وآله‌وسلم و مشاهده‌ی حسنین علیهما‌السلام، به سوی ایشان دویدند و تقاضای بازی کردند. اصحاب که در مسجد منتظر اقامه‌ی نماز بودند، بلال را به دنبال پیامبر فرستادند. وقتی بلال این صحنه را دید، اعتراض کرد. پیامبر صلی‌الله‌علیه‌وآله‌وسلم فرمودند: «برای من تأخیر در نماز بهتر از ناراحتی این کودکان است.» سپس به بلال دستور دادند تا به منزل ایشان رفته و اگر چیزی یافت، برای کودکان بیاورد. بلال پس از جستجو، هشت دانه گردو یافت و آنها را نزد پیامبر آورد. پیامبر صلی‌الله‌علیه‌وآله‌وسلم خطاب به کودکان فرمودند: «آیا شترتان را به این گردوها می‌فروشید؟» کودکان با خوشحالی پذیرفتند و پیامبر را رها کردند. سپس ایشان با اشاره به این ماجرا فرمودند: «خدا برادرم یوسف را رحمت کند که او را به چند درهم فروختند و مرا به هشت گردو.^۱

با توجه به فرموده پیامبر که حتی نماز اول وقت را کمی به تأخیر انداختند تا با کودکان بازی کرده و آنها را دلخور نکنند مشخص میشود که ایشان برای کودکان ارزش زیادی قائل بودند و به فکر رشد عواطف آنها بوده‌اند پس برای اینکه آنها از نظر عاطفی لطمه‌ای نخورند نماز را به تأخیر انداختند.

مثل یک کودک با او بازی کنید نه مثل یک بزرگسال بازی کردن با آنها باعث ایجاد پیوندی صمیمی بین شما و فرزندان میشود. بهتر است همسر خود را نیز راضی کنید تا او نیز بخشی از بازی باشد.^۲

با فرزندان به بازی و جست و خیز بپردازید با هم گرگم به هوا قایم باشک و توپ بازی کنید زمستانها با برف آدم برفی بسازید و از برف بازی لذت ببرید. شاید نتوانید همپای او بدوید و تحرک داشته باشد اما حضور شما مطمئناً نیروی استقامت و پایداری را در کودکان افزایش میدهد و دلیلی برای خنده و شادی هر دوی شما خواهد شد. جنب و جوش داشتن و ورزش کردن فشار روانی را کاهش میدهد و این امکان را برای بچه‌ها فراهم می‌آورد که با تنفسهای عمیق و دم و بازدم‌های قوی هوای لازم را به ریه‌ها برسانند. همچنین موجب میشود که بچه‌ها برداشتی مثبت از تواناییهای بدنی خود داشته باشند و از قدرت بدنیشان آگاه باشند آنها از این که می‌توانند بیشتر بپرند و سریعتر، بدون احساس غرور میکنند و با آزاد کردن انرژی عادت کنید با فرزندان به بازی و درونی، شان احساس شادی و نشاط میکنند پس عادت کنید با فرزندان به بازی و تفریح بپردازید.^۳

^۱ لقمانی چگونه فرزندان را شاد و با شخصیت داشته باشیم ص

^۲ عوفی، جوامع الحکایات و لوامع الروایات، باب دوم، ص 30

^۳ نیک خو، گلبرگ زندگی جنبه‌های گوناگون رشد و تربیت، ص 63

همراهی صمیمانه والدین در بازی کودکان، الگویی عملی از محبت و تواضع را به نمایش می‌گذارد. همان‌گونه که معصومان علیهم‌السلام با مشارکت کودکان و شاد در بازی‌ها، رابطه‌ای عمیق با کودکان برقرار می‌کردند، والدین نیز باید از نقش هدایت‌گری مطلق فاصله بگیرند و «با کودک، کودکی کنند».

تشویق و حمایت:

بازی برای کودک فرصتی است برای رشد و شادی، اما کیفیت این تجربه به نحوه‌ی همراهی والدین وابسته است.

در طول بازی، کودک را تشویق کنید و از تلاش‌هایش قدردانی کنید. حتی اگر کودک در بازی موفق نشد، به او بگویید که تلاشش ارزشمند است. بازی در صورتی می‌تواند به خوبی نیاز کودک را برآورده سازد که بدون ترس و برخوردهای تند و خشن باشد. در هنگام بازی این برخوردها موجب می‌شود کودکان بازیهای مورد علاقه خود را دور از چشم والدین انجام دهند؛ اما از آنجایی که میدانند والدین با آنها به بهانه این بازی دعوا میکنند در هنگام بازی دچار ترس و اضطراب شدید می‌شوند این اضطراب نیز لذت بازی را از آنها می‌گیرد¹

در جریان بازی با کودکان فرصت بازنده شدن نیز به آنها بدهید این مسأله به آنها می‌آموزد که در جریان زندگی باید تلاش نمود و همیشه نباید توقع برنده شدن را داشت. اثر دیگر آن افزایش قدرت و توانمندی و مقاومت آنها در برابر شکست‌ها و ناکامیهای زندگی میباشد که خود تا حد زیادی زمینههای افسردگی را در آنها کاهش میدهد^۲.

زمان، بازی، زمان آموزش و کنترل کودک نیست بلکه فرصتی است که باید بگذارید تا فرزندان ریاست. کند تنها دو اصل همواره باید رعایت شود ۱- اذیت کردن دیگران ممنوع ۲- خراب کردن اسباب بازیها. ممنوع این دو اصل را، قاطعانه اما با ملایمت و ظرافت میتوان پیاده کرد هر کاری را که طفل انجام میدهد همراه او انجام دهید دست، بزنی صداهای مختلف از خود درآورید^۳

هر طور که او بخواهد با او بازی می‌کنید صرف نظر از اینکه کجا در کنار فرزندان باشید و چه کاری انجام دهید هدف این است که خواسته فرزندان را دنبال کنید و خود را با علایق او هماهنگ سازید. به عبارت دیگر سی دقیقه ای که هر روز با فرزندان سپری میشود کودکان ریاست بازی را به عهده دارد و شما فقط دستیار او هستید و در هر وضعیتی مطابق میل او عمل میکنید و پیرامون آن بیشتر حرف بزنید هدف اصلی از زمان بازی

1 عباسی ولدی، من دیگر ما، ص ۹۴

2 تنه کار محروم کردن فرزندان از بازی ص 56

3 همان، ص 17

و در آن هر نوع تعاملی مطابق این است که ارتباطی صمیمانه و در خور اعتماد بین شما و فرزندان ایجاد شود
میل فرزندان صورت گیرد وقتی چنین رابطه ای پا بگیرد زمینه ی پرداختن و رسیدگی به ناراحتی
یا نگرانی های فرزندان آماده میشود^۱
نکته مهم اینکه بسیاری از بلاهایی که بر سر ما مسلمان ها می آید ریشه در گزینشی عمل کردن به دین دارد ما
نماز پیام پیامبر خدا صلی الله علیه و آله را دیدیم ما بازی کردن ایشان را با بچه ها ندیدیم و شاید هم نخواستیم
ببینیم ما با تکه تکه دین در تربیت به ما نشان داده برسیم نتیجه گزینشی عملکرد چیزی جز ذلت در دنیا و
عقبت در آخرت نیست^۲

1 تته کار، محروم کردن فرزندان از بازی، ص 20
2 عباسی ولدی، من دیگر ما، ص 77

نتیجه گیری

این مقاله با بررسی نقش بازی در تقویت رابطه والد-فرزند به نتایج زیر دست یافته است. بازی به کودکان کمک می‌کند تا احساسات خود را بیان و مدیریت کنند. مشارکت والدین در بازی، حس امنیت و ارزشمندی را در کودک تقویت می‌کند و اعتماد به نفس او را افزایش می‌دهد. بازی به عنوان پُل ارتباطی بین والدین و فرزندان عمل می‌کند و فضایی صمیمی و بدون تنش برای تعامل فراهم می‌سازد. کودکان از طریق بازی، همکاری، حل تعارض و احترام به قوانین را می‌آموزند. بازی نیاز طبیعی کودک به تفریح و تخلیه انرژی را برآورده می‌کند و از بروز مشکلات رفتاری جلوگیری می‌نماید. بازی‌های هدفمند می‌توانند مفاهیم اخلاقی و دینی را به شیوه‌ای جذاب به کودکان منتقل کنند.

بازی با ایجاد فضایی شاد و تعاملی، رابطه والد-فرزند را از طریق این سازوکارها تقویت می‌کند.

افزایش کیفیت زمان مشترک و کاهش فاصله عاطفی -

تقویت دلبستگی ایمن از طریق همراهی و حمایت والدین -

ایجاد فرصت‌های یادگیری غیرمستقیم و کاهش مقاومت کودک در برابر آموزش. -

در این مقاله بیشتر به مبانی نظری و نمونه‌های تاریخی اشاره شده و تأثیر بازی‌های دیجیتال و مدرن بر رابطه والدین و کودکان کمتر مورد توجه قرار گرفته است. از این رو به پژوهشگران آینده پیشنهاد میشود در این مورد دقت فرمایند همچنین اثربخشی بازی‌درمانی در بهبود رابطه والدین با کودکان دارای مشکلات رفتاری پیشنهاد جالبی برای تحقیق است. لازم به ذکر است والدین روزانه حداقل ۳۰ دقیقه بازی فعال و بدون حواس‌پرتی با کودک داشته باشند. در فرایند بازی اجازه دهند کودک نوع بازی و قوانین آن را تعیین کند. بازی‌های نقش‌آفرینی برای آموزش ارزش‌های اخلاقی مناسب ترین سبک بازی است.

نهایتاً بازی نه تنها یک فعالیت سرگرم‌کننده، بلکه ابزاری قدرتمند برای تحکیم رابطه والدین و فرزندان است. با این حال، بهره‌گیری کامل از این ابزار نیازمند آگاهی والدین، برنامه‌ریزی آموزشی و پژوهش‌هایی در حوزه‌های نوین است. امید است این مقاله زمینه‌ساز توجه بیشتر به نقش بازی در تربیت و بهبود روابط خانوادگی شود.

فهرست منابع

قران

حر عاملی، محمد بن حسن، وسایل الشیعه الی تحصیل مسایل الشریعه، ج 15، قم انتشارات ال البيت علیه السلام، سال 1370

تنه کار، محسن، محروم کردن فرزندان از بازی یک ظلم بزرگ است، قم انتشارات نسیم حیات، سال 1395

عوفی، محمد، جوامع الحکایات و لوامع الروایات، باب دوم، تبریز انتشارات علمی و فرهنگی، سال 1363

غلامی، مجید، حمیدیان، زهرا، آشنایی با مهارت‌های مربی قران کودک و روش حفظ قران پیش

دبستانی، انتشارات جامعه قران مشهد، چاپ دقت، تابستان 1401

لقمانی، احمد، چگونه فرزندان شاد و با شخصیت داشته باشیم، قم انتشارات بهشت بینش، چاپ اول

سال 1389

مجلسی، محمد باقر بن محمد تقی، بحارالانوار، ج 43، قم انتشارات دلیل ما، سال 1390

مصلحی، زبینه، عسکری نیکچه، عزیزه، کاظم بن محسن، شادیه، رشد و آموزش کودکان، تهران طراحان ایماژ، چاپ

چهارم، سال 1387

منطقی، مرتضی، روانشناسی تربیتی، ناشر جهاد دانشگاهی واحد استان البرز خوارزمی، چاپ اول، سال 1373

نیک‌خو، مهدی، گلبرگ زندگی جنبه‌های گوناگون رشد و تربیت، ناشر قم موسسه بوستان کتاب، چاپ

اول، سال 1386

عباسی ولدی، محسن، من دیگر ما، قم انتشارات جامعه الزهرا سلام الله علیها، چاپ چهارم، تابستان 1393

طباطبایی، محمد حسین، المیزان، ترجمه سید محمد باقر موسوی همدانی، قم دفتر انتشارات اسلامی، چاپ

هشتم، 1368 ه. ش.

ارجان نار، مامان بابا خانم معلم لطفا مرا درک کنید، مترجم رویا پور مناف، تهران انتشارات نسل نواندیش، سال

1385 ه. ش

استفان ارکاوی، هفت عادت خانواده‌های کامروا، مترجم شاهرخ مکوند حسینی، دکتر داوود محب علی، تهران

انتشارات رشد، سال 1392 ه. ش

کشان، مهدیه، علی نوروزی، رضا، "جایگاه و نقش بازی در تربیت دینی کودکان"، نشریات پژوهشکده

تبلیغ و مطالعات اسلامی، شهریور 97 ه. ش

